

В. В. Розанов¹

О АНТИЧКОМ НОВЦУ

Павле Александрович Флоренски² и ја смо страствено заљубљени у древне монете. У својој преписци се час слажемо, час свађамо, расправљамо о земљи и небу; али када су нам очи упрте у извесну тачку, када пред нама лежи неки стари грчки новчић, само се додирујемо и не можемо да прозборимо ни реч. Све је заћутало, нема гужве: на нас гледа живот од пре две хиљаде година и, очарани њиме, ми ништа не видимо и ништа не чујемо у овој „долини плача”, где царује „шкргут зуба и проклетство”.

Обојица одавно желимо да спојимо у једном чланку своје мисли, интересовања, а ја сам одувек сањао – и срца. И тако, нека се поводом „нечега” из нумизматике

¹ В. В. Розанов (1856–1919) спада у ред најоригиналнијих мислilаца предреволюционарне Русије. Инсистирао је на праву да јавно заступа међусобно супротстављене ставове, што га је доводило у сукоб и са конзервативцима и са радикалима. Ти ставови су увек били провокативни и парадоксални, између критике и нескривених похвала. Није узалуд назван Распућином руске интелигенције. Незаобилазан је као тумач дела Гогоља, Достојевског, Толстоја. Дела: *О разумевању (О йонимани, 1886), Лејенда о Великом инквизиџору Ф. М. Достјојевској (Лејенда о великом инквизиџору Ф. М. Достјојевској, 1894), Људи месечеве свејлосџи: хришћанска меџафизика (Људи лунној свејш: Меџафизика хришћансџива, 1911), Осамљеносџи (Уединенное, 1912), Ојало лишће (Ојавише лисџья, 1913, 1915), Ајокалийса нашеј времена (Ајокалийсис нашејо времени, 1918). Веома су га ценили: Марина Цветајева, Андреј Бели, Алексеј Ремизов, Виктор Шкловски, Венедикт Јерофејев, Димитриј Галковски. Розановљев стил данас делује као својеврсно исходште стила друштвених мрежа: и по садржају (наглашено интиман, тематски дисперзиван) и по форми. Наиме, он по правилу прецизира где, када и у каквом стању духа је направљен овај или онај запис. У том контексту треба ценити и преобиље скраћеница и правописну егзалтацију његовог рукописа. У ишчекивању смрти, али још увек заљубљен у живот са свим његовим ситуацијама, Розанов постиже непоновљиву метафизичку проницљивост и будност. То се може распознати и у његовим записима о нумизматици. [Све фусноте су преводилачке.]*

² Павел Александрович Флоренский (1882–1937), водећа личност руске религиозне ренесансе спочетка двадесетог века. Бавио се филозофијом, теологијом, математиком, физиком, лингвистиком, историјом и теоријом уметности, археологијом. Дипломирао на Московском физичко-математичком факултету, а потом на Московској духовној академији при Тројице-Сергијевој лаври, где је 1911. рукоположен за свештеника. Године 1908. завршава, у својству дисертације, а 1914. публикује дело *Сџоли и ушверждение истџины: Оџыџ православной џеодиџеи (Сџуби ишверђавасџине: Ојледо православној џеодиџеји)*. У овом јединственом и креативном истраживању „у 12 писама”, Флоренски уздиже пријатељство као врхунско оличење љубави, у контексту оригинално схваћене софиологије – доктрине божанске мудрости. Током 1912–1917. ради као професор на академији (предаје историју и филозофију) и уређује часопис *Бојословский весџник*. Након револуције објављује низ религиозно-филозофских радова: *У водоразделов мысли. Черџы конкретной меџафизики, Философия кульџа. Оџыџ православной анџиројодиџеи, Иконосџас, Обращџная йерсџекџива, Мнимосџи в џеомеџрици, Деџям моим. Восџоминания йрошлых лет* и др. Године 1933. ухапшен је и осуђен на десет година логора. Чак и у тако тешким условима наставља своја научна истраживања. Године 1937. осуђен је на смрт, због одбијања да открије властима локацију моштију Св. Сергија Радоњешког. Сахрањен је у близини Лењинграда у заједничкој гробници. Постхумно је рехабилитован, његово име је уврштено на листу новомученика. Године 1994. објављена су му сабрана дела у седам књига.

– што нас баца у занос, као што је некада Орфејева свирка (ако се добро сећам митологије) доводила људе у екстазу – испуни наша давнашња жеља. Изнећу пред вас своје и његове мисли, готово не доводећи их у ред: све због своје слабости и старости.

Ево једног одавно написаног одломка, којим сам намеравао да у знатижељном читаоцу „пробудим интересовање за скупљање старог новца”. Држим да је најбоље и најједноставније да испричам – зашто и како сам почео да га скупљам.

Колико год чудно изгледало, моја колекција античког новца има одређени историјски почетак и готово митско рођење. А. В. Орешњиков,³ познати сакупљач, нажалост само старог руског новца, једном је у младалачком заносу купио значајну количину грчких и римских новчића – 900 комада за 1000 рубаља или 1000 комада за 900 рубаља. У сећању држим ове две цифре, заборавивши која се на шта односи. То су, зацело, они новчићи које помиње у свом „Опису античких монета у фондovima Московског универзитета”, које је, пошто их је поклатио својој *alma mater*, из скромности назвао „малом количином”.

У ствари, и количина и квалитет били су значајни. Показујући ову збирку свом блиском пријатељу А. С. Белкину⁴ и мени, одвојио је за мене један новчић (дублет), бронзаног Септимија Севера, који је на полеђини имао фигуру цара, чијег коња за узде води неки човек, са натписом ADVENTVS AVG.

Било је то 1880. године. Новчић сам за време свог лутајућег учитељевања увек носио са собом; с времена на време бих га вадио и дивио му се. Нисам могао да не приметим изненађујућу природност ове уметничке представе. Да је новчић направљен у наше време, вођење коњаника било би приказано фигуром која хода испред коња, држећи га за узде. Смерни слуга или службеник, обучен према прилици и положају, што корача испред животиње: и то је све! А овде је полуобнажени водич ухваћен у полуокрету: једна нога му је већ спремна за нови корак, тек што је одвојио пету од земље, док друга целим стопалом стоји на њој. На новчићу је видно извијено стопало ноге, са веома грацилно истакнутом петом! А он сам се, водећи не „коња” већ заправског ата, налази у полуокрету у односу на цара: сви знамо како је лепа и изражајна фигура човека у тој положају! „Данас не би умели то да направе!”, не једанпут сам закључио. А потом сам увидео да је у питању нешто кудикамо горе, најобичнија обломовштина: „Они то неће!” Зашто уопште приказати човека који „хода”, када можете да га представите просто „раширених ногу”, што ће, наравно, „проћи” код званичне службе што наручује новчић од моделара. И зашто би се тај човек „окренуо”: то моделару уопште не би пало напамет, а и било би му забрањено: „Чему окрет?” Има у њему нечег несслужбеног, опуштеног, смелог у односу на цара.

– Ех, тупавци једни! Бедне, убоге незнајше...

Тако бих гунђао, враћајући новчић назад у џеп. Испод ADVENTVS AVG стајало је магично SC – Senatvs Consvlto, што сам већ знао из Орешњиковог објашњења. Било је то успутно објашњење нашег посвемашњег мртвила. Иначе, SC беше потпуно избрисано: само лизањем новчића, удаљавањем од очију и окретањем тамо-амо,

³ Орешников Алексей Васильевич (1855–1933), кустос колекције кованог новца Историјског музеја у Москви. Специјалиста за античку и руску нумизматику.

⁴ А. С. Белкин, савременик Розанова, професор филозофије и начелник психофизиолошког Кабинета на Московском универзитету.

могла су се видети два писмена, која су о Риму говорила више и од најдебљег уџбеника повеснице. Чаробна земља... и тако даље, како су уздисали наши песници.

Себично сам носео овај новчић код себе, и за себе. Али с времена на време сам га показивао ученицима гимназије у Брјанску, Јелецу и Белску, са приближно истим оваквим коментарима. Као и ја, ученици су се дивили живости и природности слике. Уверен сам да би им шака римских републиканских денара открила о античком свету више него све илустрације приложене уз ондашње популарне уџбенике. Али наш „класик” Д. А. Толстој једва да је знао да у Риму постоје „денари”; нека му опрости добри бог.

Један ученик Белске гимназије, као уздарје за новчић Септимија Севера који сам показао пред разредом, поклатио ми је непознату монету, „добијену од маме”. Одмах сам утврдио да је арапска. Штавише, након неких дванаестак година, А. К. Марков⁵ је идентификовао као дирхем (?) Харуна ал-Рашида, кован у граду који није био наведен у колекцији Ермитажа. Замолио сам га да прихвати поклон – и сада ће овај новчић белског гимназисте заувек бити чуван у кабинетима Ермитажа, до самог краја руског царства... Мада тог краја, надајмо се, неће бити.

Ни доцније, радећи као наставник по провинцијским градовима, нисам нашао ни на једну стару монету, а у гимназијским библиотекама ни на један рад о нумизматици. Русија је била глува, апсолутно глува за свет античког новца; однос према њему могао би се изразити буновним питањем: А да ли га је уопште било? Без све шале, Д. А. Толстој је јамачно мислио да се у Риму плаћало „рубљама” и „копејкама” – и то не „нашим”, већ неисправним – речју у Русији је било немогуће срести особу која би имала појма о нумизматици.

Упознајући се са делима Владимира Соловјова, прочитао сам негде у његовој публицистици да „постоје свакакве науке, укључујући и оне смешне: на пример нумизматика, или наука о грађи коњског копита, која се предаје на државној школи коњогојства”. Како се само размахео наш шаљивција: у формулисању саме мисли можда и грешим, али се не варам да ме је запањило управо – поређење нумизматике са коњогојством. Тек када сам на зидовима кабинета А. К. Маркова, осим наших „Пушкина и Гогоља” – видео и познате нумизматичаре – вероватно Де Солсија, Бабелона и друге, спознао сам сву самоуверену неупућеност Соловјова.

Овдашњег човека који „верује у нумизматику” први пут сам срео у Кисловодску. Био је то неки сајдија, стар тридесетак година. Мршави, црнопути Персијанац. Имао је дућан преко пута чувених „галерија”. На његовом ћепенку сам видео неколико сребрњака и, запањен, прочитао на једном од њих:

FAVSTINA AVGVSTA.

А на другом:

IMP C VESPASIANVS...

⁵ Марков Алексей Константинович (1858–1920), кустос, током 1900–1920. г. шеф Одељења за новац Ермитажа, специјалиста за нумизматику источне и западне Европе.

– О, боже мој! Фаустина, жена Марка Аурелија, мени, као и многим Русима омиљеног филозофа! (Била је то Фаустина Старија, жена Антонина Пија, са малом бисерном дијадемом, али тада то нисам знао.) Да ли могуће да је оригинална?! Делује као да је јесте.

И Веспасијан, који је разорио Јерусалим! Зар је стварно још из тога доба? И натписи су јасни, новчићи потпуно очувани, не као мој, скоро сасвим излизан и неугледан, Септимије Север. Како је само лепа Фаустина: колико достојанства и поноса на њеном лицу. Римљанка, права Римљанка, једна од оних о којима пише Кудрјавцев у *Римљанкама*. А ево и једне скоро сасвим избрисане Августе. Иза ње је нешто неразговорно: два кружића, некакве две линије, а поред њих неки дебелушкасти црвићи (Кај и Луције, Августови унуци, са штитовима и копљима). А ово овде је Николај Чудотворац. Како ли је само доспео у древне новчиће? И како је добро очуван!

На предњој страни прелепог сребрњака налазио се лик Светог Николаја, као са иконе, у владичанској митри, са строгим и достојанственим цртама лица, како се увек приказује светац који је ошамарио Арија.

– У реду. За римске дајем по три рубље; Августа је скоро скроз излизана, али бог с тобом – дајем три и за њу. Да ли је бар ово јефтиније? Показао сам на Николаја Чудотворца.

Персијанац ме је бесно погледао:

– Аршок! Хиљаду година! Преко хиљаду година!

Извикивао је те кратке реченице, пошто очигледно није течно говорио наш језик. Настављајући да се чудим како је „Св. Николај Чудотворац доспео међу новчиће” – и какав то може бити новац – дао сам и за њега три рубље. Оно што је било приказано и написано на полеђини – уопште нисам разумео.

А радило се о Сапатроку, парћанском краљу. Старост – више од две хиљаде година. Његов портрет се заиста изненађујуће поклапа – али само у профилу – са Николајем Чудотворцем. Тијара парћанских краљева у облику капице, украшена бисером, даје потпуну илузију епископске митре.

И, да завршим о „митском периоду” мог скупљања новца, поменућу и нумизматичара који је трговао у Улици Гороховаја (у Санкт Петербургу). Угледавши у излогу међу старим руским и неколико римских новчића, свратио сам у његову радњу. Била је узана, скучена и не баш светла. За тезгом је у куху седео блед, наборан старац, или младић који је личио на старца. Био је то неки несрећни евнух („шкопци-мењачи новца”). Одговарајући на моје питање, наредио је „помоћнику” да ми покаже све што има (кутију са кованицама из излога).

Претурао сам. Биркао. Нисам могао да се одлучим. Ништа ми није било по вољи. Шкопац је непомично седео. Након мог избора, или више оклевања, обратио се „помоћнику”, такође шкопцу, желећи да сазна за шта сам се одлучио. Овај је, не схватајући мој избор, био у недоумици како да одговори. Међу новцима је, наиме, било и татарских који су, као што је познато, с натписима и без слика. Ту је изашло на видело и „прво нумизматичко знање” које сам преузео од једног чистокрвног Руса (на Кавказу сам ипак разговарао са Персијанцем).

– Шта су изабрали? – пита за мене.

Мук.

Објашњава:

– Ако су с главама, онда су римски.

– С главама су.

Заиста, муслимански су „безглави”. Прва велика подела нумизматике...

* * *

Године 1899. познати писац који је много путовао по Италији, П. П. Перцов, вратио се из свог родног „гнезда” у Казању. Знајући за моју страст према древним новчићима, дао ми је шаку драхми и један атински статер: одневши их у Ермитаж, показао сам их кустосу А. К. Маркову, професору нумизматике на Археолошком институту. И као прави професор студенту, он ми је изређао градове и земље – Сикион, Аргос, Тесалија, Ахајски савез градова, Атина, Флијус и тако даље, где се ковао новац.

– Оригинали? – питам уплашено.

– Без сваке сумње – одговара равнодушно. Равнодушније не може бити!

– Али из ког века? Епохе?

– Атински статер, најкасније 5. век.

– Из Перикловог доба?! Нисам веровао својим ушима.

– Да. Из времена Пелопонеског рата.

Са истом равнодушностју и смиреностју.

– Ови су каснији, из четвртог и трећег века.

И здао се у историјска и митолошка објашњења.

– Сикион...

– Али како знате да је овај новчић из Сикиона?

– Па мало *Е* је испод Химере.

Каква сад „Химера”? Да ли је то некакав лав?

– Лав, коза и змија – спојени уједно: видиш, змијица се диже изнад лављих леђа.

Стварно – „змијица”: како је нисам раније видео?? Ту је и *Е*: али по чему он зна да *Е* значи „Сикион”? Како знати да је у питању Флијус?

– Па на основу протома.

Какав сад „протом“?

– Предња половина бика – нестрпљиво одговара. – И Ф и четири тачке. То је новац из Флиуса, са Пелопонеза.

О мој боже! Зашто о овоме нема код Иловајског,⁶ када је тако занимљиво и ново. Крупна, стамена фигура Маркова. Радо је давао објашњења. Али некако одвећ спокојно. Ни најмање се није узбуђивао: иако је са интересовањем прегледао лупом све моје новчиће, није био нимало изненађен нити одушевљен њима. А у исто време се равна према Химери – коју су створили људи који су веровали у химере!!

Само годину дана касније, и уопште, „са свиме се упознавши“, нисам могао а да не увидим да је једини однос који је могао имати према мом „све новијем и новијем благу“ био осећај досаде, и то да га одвајам од посла. Али – будући бескрајно стрпљив – није испољавао ништа од тога.

– А где то може да се прочита?

– Постоји атлас Цибулског,⁷ издање Волфа.

Купљено. За четири рубље. Нечувена, неука мазарија гимназијског професора из Царског Села, направљена „по Толстојевом укусу“. Најсмешније код његових „објашњења“ је то што, кад год приказује новчиће, он увек наводи: „Чува се у Британском музеју“, „Налази се у берлинском Минц-кабинету“. А сви они се заправо чувају у Ермитажу, у Санкт Петербургу. Али он је био лењ да се из Царског Села довуче до Ермитажа, и „чупао“ је слике из штампаних издања страних музеја, никада и не видевши праве новчиће, као уосталом ни Лондон ни Берлин!! Вајни „странац из Лондона и Париза“ што носи лоше руске капуте из Горохове улице. Али шта су Руси урадили? Рецимо Марков?

Нисам могао а да му у себи не пребацам. Тада ми је поклатио своје елитно дело *Les monnaies des rois parthes. Supplement a l'ouvrage de M. le comte Prokesche-Osten. Par Alexis de Markoff, Paris, 1877.* Два дебељушката тома облика, са одлично изведеним сликама новца. Ту сам проучио и свог „Николаја Чудотворца“. Цела књига је пуна лепоте (излагања), памети и безграничне учености.

– Али зашто сте то написали на француском? – питао сам га једном полупрекорно.

– Зато што Французима то треба – одговорио је равнодушно.

А Русима?, помислио сам.

– А Русима? – упитао сам наглас.

– Петорици-шесторици уврх главе. Зар за пет-шест читалаца издавати књигу? Касније, док сам проучавао *Кашалої ірчкої новца Бришанскої музеја*, видео сам позивања на ово дело Маркова у фуснотама. И рекао му то.

– Јесте. Убрзо након што се појавило на француском, неко га је превео и на енглески. И Енглези га користе.

Све једнако равнодушно. А на руски – нико није превео. Нико од студената није дошао на ову идеју.

⁶ Д. И. Иловайский (1832–1920), руски историчар, публициста, аутор петотомне *Историје Русије*, уредник новина *Кремль*. Познат као аутор средњошколских уџбеника.

⁷ С. Цибульский, *Греческие монеты*, с атласом, СПб., 1894.

– Па, биће да се баве социјалдемократијом. Шта руског студента брига за Парћане!

– Када бисте бар натерали своје студенте са Археолошког института.

Слегнуо је раменима. Ја нисам одустајао.

– Али како да их „натерам” кад се ни најмање не разумеју у нумизматику? Све ће забрљати и упропастити.

Ту се ја сетим Соловјева (Влад.) и Цибулског.

* * *

Све се дешава постепено...

Тако сазнадох и да код нас више није на снази тотална несташница нумизматичара: као тихе сенке слећу они у Ермитаж, у његове слабо осветљене дворане и, пробијајући се изувијаним степеништем „до врха”, у „светилиште науке”, у близину ветерана Ермитажа, А. К. Маркова и О. Ф. Ретовског,⁸ идентификују новчиће, праве њихове описе, одливке од печатног воска (мекани восак специјалног састава) са занимљивих примерака, укратко, „улазе у детаље”. Ово су речи незаборавног Христофора Христоворевича Гиља,⁹ које ми је једном упутио:

– Свака ствар постаје занимљива због својих детаља. Па тако и нумизматика: док не почнете да је проучавате, односно не почнете с лупом у рукама да се упознајете са детаљима сваког појединог новчића, и он и читава нумизматика делују незанимљиво.

Баш тако. Али „узевши лупу” и отворивши књиге, више се нећете одвајати од нумизматике.

Тек касније сам прочитао одличан, у смислу тачности и подробности, рад Бутковског-Глинке¹⁰ чији наслов гласи *Petit Mionnet de poche ou repertoire pratique a l'usage des numismatists en voyage et collectionneurs des monnaies grecques, avec indication de leurs prix actuels et de leurs degre de rarete par Alexandre Boutkowski-Glinka*, Berlin, 1889. Ово је нека врста „бедекера” нумизматике: мар са којим је ова књига састављена (само почетак, аутор нажалост није стигао да је заврши), увођење у научни оптицај раније непознатих кованица, тачност, прегледност, научни карактер – чини да је ово дело управо „бедекер”, неизоставни „пратилац” сваког колекционара античког новца! Ах, да је ово дело написано на руском, оно би одавно навело Русе да се посвете том презанимљивом аспекту класичног света!

У делу *Нумизматика или историја новца старој, средњеј и новој века*, које је исти аутор објавио на руском, у Москви, 1861. године, на другој страници пише: „Уопште узев, антички новац је попут неког металног огледала, у коме се одражава

⁸ Ретовский Отто Фердинандович (1849–1925), кустос Одељења за новац Ермитажа, аутор низа радова о источној и византијској нумизматици.

⁹ Гиљ Христиан Христианович (1837–1908), познати колекционар из Санкт Петербурга, формирао је нумизматичке збирке Д. И. и И. И. Толстоја, као и великог кнеза Георгија Михајловича, један од аутора „Корпуса руског новца царског периода, који је објавио велики кнез Георгиј Михајлович”.

¹⁰ Барон А. П. Бутковский-Глинка (1827–1894), антиквар, нумизматичар, авантуриста, аутор више радова из нумизматике.

читав антички свет, са свим својим достигнућима и постепеним развојем уметности.” Ово је најбоља дефиниција нумизматике коју познајем и иза које могу и сам да станем: уметничко одређење које открива њену срж, разлог њене привлачности, забавности, неопходности. Даље следи објашњење: „Својствен грађанском друштву у његовим најразличитијим облицима, древни новац нам објашњава живот градова, законе, безбројне установе, освајачке ратове, склапања мира, промене власти, трговину, колоније и међудржавне савезе – овековечује изумрле родове и породице и чува у живом сећању личности великих људи.”

Ово открива значај нумизматике као самосталне, суштински вредне науке, а не само „помоћне дисциплине” или гране археологије. Баш отуда, из њене самосталности, произилази и онај неисцрпни ентузијазам који сви нумизматичари осећају према свом предмету. Они не маре претерано за историјска дела Момзена, Курцијуса, Грота; њихова страст за књигом и читањем или није велика, или није баш велика. Они разгледају па разгледају... А шта то разгледају? Па „метално огледало које одражава цео древни свет”: и то управо сад одражава, пред оком нумизматичара, као да је тај свет још увек жив, вибрантан, као да никада није ни умирао!

Неумрли свет који је, заправо, одавно отишао у гроб.

У томе је срчика нумизматике...

Тек сад нам постаје јасно како нумизматичар „разгледа” предмете своје науке. То личи на чарање и магију: са лупом у руци, „на врху” Ермитажа, Ретовски или Марков, са златним статером у руци (са главом Пана, с лавом што у чељустима држи крајак сломљеног копља (древни призори лова) – сметнувши с ума и да су „Руси”, и да су „запослени у Ермитажу”, и да „примају плату”, да „носе мундир”. Или, како је Љермонтов написао:

*Мишљу заронив у њмушу снова,
роморећи шајансџива њуну сају
о њоднебљу далеком, ошкуда...*

– откуда потиче овај овде новчић: о Пантикапеји, о Олбији, о читавом античком свету.

Нико нема до те мере тактилан однос према њему, као нумизматичари: ту се крије извор њиховог ентузијазма, жара – и непојмљивих, невероватних дела која су написали!!! Нумизматика је сама по себи квантитативно обимнија, књигама и списима богатија, од свих одељења античке историје, узетих заједно!! Наравно да је то посве самостална наука... Чак је и јадно рећи „наука”, нумизматика превазилази уобичајене дефиниције „науке”, као некаквог знања, познавања, као неког изума или откривања новог. Јер она, похранивши у себи најдубља знања апсолутно тачне природе, која се односе на палеографију, историју итд. итд. заправо представља...

– Осећај древног света и свега што отуд извире.

Нумизматички часописи – и чланци који се у њима публикују, као и безбројни томови посвећени проучавању старог новца – труде се над сијасет питања која поставља нумизматика, уз помоћ историчара и археолога старог и новог света, али то није све. Ово јесте „наука” у уобичајеном смислу те речи, али нумизматичара

не узбуђује и не покреће само то: њега подстиче, држи будним, узбуђује управо п р и з о р . Без „живих новчића”, само по књигама и са књигама – немогуће је постати „нумизматичар”. Немогуће је (као и у свим другим наукама) – прочитавши стотину књига – написати сто прву. Тако ће се испилити неки нови „Џибулски”, а не „нумизматичар”.

У чему је тајна? Без потпуног удубљивања у материју, рећи ћу нешто о уметности, о естетици. „Естетика” је древна реч, а значи „осећај”: „естетика” древних народа била је много више физичка од модерне науке „естетике”, којом се баве потпуно неспретни професори који се никада нису дивили ни жени од крви и меса ни статуи. Нумизматичари су последњи „естетичари” у античком смислу те речи: мотив њихових научних радова и покретач читавог њиховог живота није само „интересовање” у смислу суве „науке”, палеографије, историје итд., већ и „тактилно уживање”, које их обузима док завирују у хипнотичко „метално огледало” античког света (Бутковски). Ту има много естетике: али, на крају крајева, има и мало магије... Од античког света посматраног са таквом безграничном љубављу, коначно се одваја, васкрсава нешто живо – и улази у нумизматичара, будући у њему древног човека, путем полузоолошког, полуисторијског атавизма.

Као што је у Љермонтову проговорио далеки предак „Шкотланђанин Љерма”, тако се у нумизматичару буди „старетинар” из древне Атине, „трговац” из Александрије, „сориба” или „дивес” Рима, па чак и „сенатор” из Вечног града: управо то „буђење древног човека у модерном” и чини живац нумизматике. У овој фази – а за све нумизматичаре она је права и стварна – „та јадна наука”, како ју је назвао Влад. Соловјов, претвара се у пуко средство: и не примећујући то сами, нумизматичари користе свој предмет, и „науку”, и животворне новчиће, као оруђе. Због тога, као што је приметио Христофор Христофорович Гиљ, они неће умрети неиспуњених жеља, вајкајући се: „Јао, ево још једног нерешеног нумизматичког проблема” или: „Хоћу ли доживети решење (таквог и таквог) нумизматичког питања”. Они умиру или се ближе смрти потпуно задовољни. Као пчела која се враћа у кошницу са меденим товаром. Нумизматичар је вазда задовољан. Ништа не „очекује”. Шта нам говори то задовољство, то богатство, та готовост да се сваког часа умре? Откуд ово одсуство тескобе и збуњености, својствених сваком ватреном научнику, пред којим је „још толико нерешених питања”. Ради се само о једном:

– Гледао сам... И нагледао се.

Ово је осећај уметника, естете.

Испунило их је магично васкрсавање древности, базање по пијацама Александрије, где су видели Арсиноју и Веронику, са прелепим велом на глави, што јој пада на рамена у складним наборима, вешто скупљеним испод потиљка. Испунила су их путовања у далеку Нумидију и Картагину – где су видели симбол Ваала – како у рукама држи детенце принето у жртву (бррр); заситило их је пробијање кроз градове Мале Азије, бучне, пуне сплетака, што воде бескорисне ратове и тргују драгоценом робом. Дивили су се тада још мудрим Персијанцима, њиховим душама, што се уздизаху у жртвеном пламену над олтаром Ормузда. Примали су вести из Бактрије, из Атине, Колхиде. Да би се на крају и сами огласили:

– А сад у гроб. У прелепи Елизијум, где ћу видети Ахила.

Сви су сити. Срећни. Остварени.

И оно најважније у наша досадна времена – „државни саветници” отерани су дођавола.

* * *

Елем, нумизматика је као читање Русоовог „Друштвеног уговора”: буди храброст, враћа здравље, чини човека јачим духом и телом. Сви нумизматичари живе дуго: „древне сенке” их хране, попут Одисеја који је принео жртву Тиресији. Нумизматика је помало та „древна жртва” – последња која нам је преостала.

* * *

У близини магије су митови, бајке, претње, слутње...

„Чудно”, рекао ми је један нумизматичар, „сви трговци древним новчићима имали су трагичну судбину. Или су банкротирали, или извршили самоубиство.” Навео је неколико имена берлинских, минхенских и париских трговаца, која сам већ заборавио. „Ево, Бекер, учени нумизматичар који није одолео да (изузетно успешно) фалсификује древне новчиће, обесио се. Уопште узев – сви су лоше завршили. Трговина старим новцем доспела је у јеврејске руке. Извукли су живу главу и све су богатији...”

Ово ми је испричао као „обичну причу”, док је то заправо мит и религија: SACRA MONETA – натпис на позном новчићу Констанција Хлора.

Да ли бисмо рубљу или копејку могли назвати „sacer ruble”, „sacra coreica”? Значење ових речи је неспојиво: „свето” се односи на Бога, повезано је са Богом; а „рубља” и „копејка” тичу се ушкопљеника из мењачнице на Гороховој улици, који су онако „зналачки” определили „римске новчиће”.

Шта би то могло да значи?!

Данашња монета – обукла је фрак и плеше, а у давна времена носила је тогу и приносила жртву боговима. Зар није? Својевремено сам прочитао на Августовим антиохијским новчићима: ARXIEREUS. Август, кога је усвојио Цезар, Ливијин муж, Јулијин отац, Агрипин таст, био је „архијереј”!!! Скоро да сам пао са столице када сам то прочитао у „металном огледалу” прелепог сиријског новчића. Нећете то наћи код Иловајског или Момсена.

Једна реч ме је преплавила као бујица светлости: да, наравно, „религија” за древне, као и њихови „богови” – уопште није била оно што нам сада објашњавају по богословијама: нешто недосежно, што држи цео свет у покорности а, с друге стране, и неопходно, попут „Оче наш” на том и том месту литургије. Све је било другачије. Али како? Око једног можемо да се сложимо: цео свет је одисао религијом, зрачила је из облака на небу, из дрвећа у шуми, њихови „cives” беху повезани „религијом”, вучица са Ромулом и Ремом на Капитолу беше њихова „икона”, сенат беше „иконолик”. На грчко-римским новчићима је писало: ΙΕΡΟΣ CVΗΚΛΗΤΟΣ („Свети сабор”).

Све се „иконолично” прожимало. Тачније, све бучи, дела, ради, предузима, објављује ратове, склапа мирове, „посаветовавши се са боговима”, измоливши од њих „знамења” и „знаке” (при жртвовању, путем испитивања изнутрица ритуално убијене животиње). Шта је то? Бруји живот, „прожет” и „иконолик”. „Религија” није имала

тешко, страдалничко значење жртвености и покорности као код нас: није била уштогљена, сапета у „одежди“ као сад: све је било лакше, у туникама, у тогама, у лелујавом тамјану који се дизао са олтара — све је било провидније и чистије, невиније и безболније од нашег.

И као што се жртвени тамјан није задржавао у здању богомоље, него се ширио кроз поља, на тржницу, на форум, свуда, свуда, тако је и овом још увек „светлом вером“, без „ордена“ Светог Станислава трећег степена, био обузет цео антички свет, и трговац, и грађанин, и морнар, и ратник.

– Како и да се не обеси Бекер: кривотворио је древне „*sacrae imagines*“, „*sacras monetas*“! Градио је – идоле, а требало је само да вади из земље оригинале! Починио је светогрђе и умро.

– Па и трговци. Нису добро прошли, јер су заправо трговали „иконама“ дрвености, сматрајући их, попут евнуха-мењача, нашим „гривењацима“ и „рубљама“, без светог значења у њима. И били су кажњени од богова. Богови, древни, љути, живи богови – кажњавали су их због „недостојног“ поступања са честицама свога култа, своје религије, својих храмова – што беху тадашње „драхме“, „статери“, „денари“, „асови“ – чија је „свештеност“ била тако велика и, што је најважније, осетна, опиљива, да краљевима дуго није падало на памет да на новчиће стављају сопствене ликове, „*imagines humanae*“.

Тек касније, када су у овој „копренастој“ религији краљеви чинили подвиге који су задивили свет, подвиге равне „чуду“ – и почели да се осећају као „богови“, „Иеос“ (титула многих краљева на новчићима) – тада су већ као „Иеос“ кренули да постављају своје слике на новчиће, на смену са „јунацима-небожителјима“, попут Херкула, с локалним нимфама, свештеницама и баханткињама, и коначно, са самим боговима и богињама. На новцу Филипа Македонског је Аполон, на новцу његовог сина Александра – Херкул; али Херкул, са својим симболима и одећом (глава умотана у кожу Немејског лава), полако добија црте краља; а повремено (на новчићима искованим на Родосу) видимо и понеки аутентични портрет Александра Великог, али уз очување Херкулових симбола.

Како трговци и не би банкротирали. Гневни богови расули су им богатство, срушили насеобине, развејали породице по свету. Поштедели су само Јевреје, који имају сасвим другачији однос према „новчићу“, однос који није у знаку цинизма и непоштовања, већ какав приличи древном човеку – религиозан.

Јеврејска вера је грана древног богоштовља. Из Рима су приношене жртве у Јерусалим, попут „свећа и уља“ са жртвеника Капитолског Јупитера на жртвеник Елохиму... Али не „Јехови“, посебном Богу самих Јевреја. Јевреји су обожавали Бога под два имена: Јехова се откривао само њима; под именом Елохим су Га поштовали заједно са другим народима, као Творца Васељене.

Тако су јеврејски првосвештеници, о којима учимо у „Закону Божијем“ да су „одбацили све стране богове“, кадили римским тамјаном на свом олтару. Ето зашто Јевреји, тргујући древним иконама (*sacra moneta* Констанција Хлора) – нису банкротирали описаним путем: ни Атина ни Посејдон, као ни древне баханткиње ни нимфе – не љуте се на њих, држе их за „своје“, за „рођаке“. Као што на своје „дедове“ и „тетке“ – гледају унуци и унукe, нећаци и нећакиње.

Ову своју хипотезу ипак нисам поверио неком научном нумизматичару. „Осудиће нас за безбожништво, исмејаће нас као проклетнике.” Али „бајке” су драге боговима.

* * *

Међутим, споро напредујем у излагању свога предмета. Елем, пошто ме је у познавање нумизматике „увео” А. К. Марков – почео сам да сакупљам новчиће управо као „*sacra imagines*”, као део древног „поклоњења пред стварима”.

Узгред, као што ми печемо просфору у цркви, обавезно у њој и само у њој, тако се, некада, новац ковао при храмовима. А реч „*sacer*”, као и природа античког односа према новцу, може се објаснити кроз поређење са нашом „просфором”: ако баш и није „света” па чак ни „свештена”, ипак је не ваља „без разлога додиривати”. Као ни „лагати” или „варати” у њеној близини. Стога мислим да је трговина заиста морала бити поштена, савесна и строга, јер су њена средства биле некакве металне „просфорице”, у чијој је близини било „грех” обмањивати. Римски новчићи су ковани у храму богиње Јуноне: Римљани су је поштовали као невидљиву заштитницу новчане размене и узданицу резбара и ковача у њиховој тешкој и префињеној уметности. Међу свим другим „надимцима” Јунона је носила и овај – *IVNO MONETA*.¹

(1916)

(С руској превела Драјиња Рамагански)

¹ Постоји и теза да је: „...атрибут *MONETA* (она која упозорава) додељен Јунони, јер су њене свете гуске гакањем упозориле римске војнике приликом ноћног напада Гала на Рим 390 г. п. н. е. и тако спасиле Капитол. Нешто касније је у овом храму у знак захвалности Јунони због помоћи приликом одбране од епирског освајача Пира, 275 г. п. н. е., отпочело ковање римског новца, који је по богињином атрибуту назван *moneta*. (Вујуклић Ж., Београд, 2007, стр. 353–354, цитирано према: Александар Шаламон, *Сребрни новац римских императора од I до III века из нумизматичке збирке Народној музеја Зрењанин*, Народни музеј Зрењанин, Зрењанин, 2019, стр. 27–28).